

Expertise-unit Sociale Stabiliteit
Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

Polarisatie onder jongeren

*door de ogen van
jeugdprofessionals*

De behoeften, zorgen, kansen en dilemma's van
uitvoerende jeugdprofessionals op het gebied
van preventie en aanpak van polarisatie

In samenwerking met het
Nederlands Jeugdinstituut

Nederlands
Jeugdinstituut

Inhoud

1. Belangrijkste bevindingen	4
2. Leeswijzer	5
3. Polarisatie door de ogen van jeugdprofessionals	6
4. Rol van jeugdprofessionals bij polarisatie	12
5. Behoeften	15
6. Onderzoeksachtergrond	18
7. Referenties	20

1. Belangrijkste bevindingen

Ervaringen en huidig beeld

- Jeugdprofessionals ervaren veel verticale polarisatie: jongeren wantrouwen de (lokale) overheid en zijn daarin uitgesproken. De coronaperiode heeft dit versterkt, maar er spelen meer factoren een rol, zoals toenemende armoede, de wooncrisis, klimaatcrisis en toeslagenaffaire. Professionals geven aan dat ze hierdoor bij jongeren frustratie, wanhoop, somberheid en gebrek aan toekomstperspectief zien. Ook merken ze dat jongeren zich niet gehoord voelen.
- Het beeld dat jeugdprofessionals hebben van polarisatie is vooral gebaseerd op incidenten en excessen. Ze zien polarisatie vooral als verschillende groepen die tegenover elkaar staan. Ze hebben minder oog voor het onderliggende proces van polarisatie.

Opdracht en rol

- Preventie en aanpak van polarisatie is meestal geen expliciet onderdeel van de opdracht van jeugdprofessionals. Het onderwerp komt ook niet aan bod bij verschillende overleggen. Maar onbewust werken jongerenwerkers vanuit hun reguliere werkzaamheden vaak wel aan het voorkomen van polarisatie onder jongeren.
- De rol van jongerenwerkers is vaak niet duidelijk beschreven. Jongerenwerkers werken vooral preventief, maar bij escalaties worden ze geacht handhavend op te treden. De verwachtingen van de opdrachtgever en de rolopvatting van de jongerenwerker lopen hier uiteen.

Vaardigheden en kennis

- Jongerenwerkers handelen bij polarisatie vaak op basis van ervaring of intuïtie. Hun werkwijze is gericht op luisteren, in gesprek gaan en verbinden. Dit zijn handelingen die over het algemeen polarisatie tegenwerken, al worden ze meestal niet bewust ingezet om polarisatie aan te pakken.
- Jongerenwerkers voelen zich soms een tussenpersoon tussen jongeren en de lokale overheid.
- Professionals die kennis en vaardigheden willen opdoen over preventie en aanpak van polarisatie doen dit vaak op eigen initiatief. Meestal hebben ze geen specifieke training gevolgd of zijn er geen specifieke tools beschikbaar.
- Sociale media spelen een belangrijke rol bij polarisatie. Ze zijn een katalysator voor polarisatie, maar ook een vindplaats om polarisatie te signaleren. Jeugdprofessionals kunnen in hun werkzaamheden beter gebruikmaken van sociale media, maar weten vaak niet hoe.

Behoeften

Jeugdprofessionals hebben verschillende behoeften als het gaat om hun rol bij de preventie en aanpak van polarisatie:

- inhoudelijke kennis en tools over hoe om te gaan met polarisatie en complottheorieën
- lokale en/of regionale uitwisseling van kennis, ervaringen en aanpakken
- uitbreiding van de opdracht met online werkzaamheden en kennis over online werken en sociale media
- fysieke locaties voor jongerenwerk, zoals jeugdcentra
- duidelijke (landelijke) afbakening van kaders en rollen
- tools om intern in de organisatie het gesprek over polarisatie te voeren

2. Leeswijzer

Dit document is het resultaat van een gezamenlijk onderzoek van Platform JEP – onderdeel van de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid – en het Nederlands Jeugdinstituut (NJI). Doel van het kwalitatief onderzoek was om zicht te krijgen op de behoeften, zorgen, kansen en dilemma's van uitvoerende jeugdprofessionals op het gebied van preventie en aanpak van polarisatie. Hiervoor zijn in focusgroepen gesprekken gevoerd met jeugdprofessionals. Deelnemers aan de gesprekken waren met name jongerenwerkers, maar ook buurtwerkers, politieagenten en jeugdboa's. Er is rekening gehouden met landelijke spreiding. Zo zijn er gesprekken gevoerd met professionals uit grote steden in de Randstad (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht) en met professionals uit de regio's rondom Roermond, Alkmaar, Assen en Gorinchem.

Dit rapport beschrijft de observaties en ervaringen die de jeugdprofessionals tijdens de gesprekken hebben gedeeld. De onderzoekers hebben deze geduid en in een context geplaatst. Om de bevindingen te illustreren, zijn fragmenten uit de gesprekken in blauwe kaders weergegeven. In de gele kaders zijn toelichtingen of theoretische kennis opgenomen.

Meestal gaan de bevindingen over alle deelnemers aan het onderzoek. Dan gaat het over jeugdprofessionals in het algemeen. Soms gaat het over specifieke beroepsgroepen. Die worden dan expliciet genoemd. In dat geval betreft het meestal jongerenwerkers, omdat de meerderheid van de deelnemers in het jongerenwerk actief is.

3. Polarisation door de ogen van jeugdprofessionals

Wat is polarisation volgens jeugdprofessionals?

Definitie van polarisation

Polarisation is toenemend wij-zij-denken. Het is een proces waarbij de tegenstellingen tussen groepen in de samenleving sterker worden, waardoor groepen steeds meer tegenover elkaar komen te staan. Polarisation kan zich manifesteren op verschillende locaties, bijvoorbeeld in een buurt, op een school of op de werkvloer, maar ook op (sociale) media.

Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS)

Als het gaat over polarisation spreken professionals vaak over twee groepen die tegenover elkaar staan. Dat beeld klopt met de definitie van polarisation. De voorbeelden die ze noemen, gaan vaak over incidenten waarin er al een scherpe tegenstelling tussen groepen is. Het proces waarin de kloof steeds verder groeit, wordt minder of niet benoemd.

Wel benoemen professionals nadrukkelijk waar de incidenten vandaan komen. Ze zien dat de incidenten, en dus de polarisation, een oorzaak hebben. Ze merken dat onvrede onder jongeren of burgers verder toeneemt en dat dat kan escaleren. Als de onderzoekers vertellen dat polarisation een proces is, herkennen jeugdprofessionals dat en zijn ze het daarmee eens.

Polarisation: positief of negatief?

Polarisation kan productief zijn om een verandering in de samenleving op gang te brengen. Soms is polarisation nodig om botsende standpunten, scheidingslijnen of conflicterende belangen duidelijk te maken. Maar als een polarisationproces te lang doorgaat of als tegenstellingen te veel op de spits worden gedreven, raakt de samenleving verdeeld. We spreken van ongewenste polarisation als het polarisationproces leidt of dreigt te leiden tot conflicten tussen groepen, segregatie of het verdwijnen van de ruimte voor genuanceerde meningen.

Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS)

Polarisation is een begrip dat steeds meer gebruikt wordt, maar op verschillende manieren. Professionals geven meestal een eigen omschrijving van polarisation, die vaak veel overlap kent met de definitie die de onderzoekers hanteren. Na doorvragen komen professionals vaak tot een (bijna) gemeenschappelijk beeld. Er bestaat soms wel wat verwarring met andere fenomenen en thema's. Zo worden soms ook het vormen van extreme meningen, radicalisering, het gebruik van geweld en criminaliteit aan polarisation gekoppeld.

De begrippen 'horizontale polarisatie' en 'verticale polarisatie' zijn geen algemeen gebruikte of bekende termen. Na uitleg van deze begrippen (zie hiernaast) herkennen de professionals ze wel duidelijk. Ze komen ook terug in de voorbeelden van de professionals.

Horizontale polarisatie → Verscherping van tegenstellingen tussen verschillende groepen burgers in de samenleving.

Verticale polarisatie → Toenemende spanningen tussen overheid en burgers.

Situaties van polarisatie

Jeugdprofessionals beschrijven verschillende situaties waarin ze polarisatie tegenkwamen. Veruit de meeste verhalen gaan over verticale polarisatie (burgers tegenover de overheid of instituties). In mindere mate vertellen ze over ervaringen van horizontale polarisatie (jongerengroepen onderling of tussen jongeren en ouderen).

Overheid

Voorheen gingen de meeste situaties van polarisatie over tegenstellingen, wantrouwen en onderbuikgevoelens tussen verschillende groepen mensen (horizontale polarisatie). Sinds de corona-pandemie lijkt er meer wantrouwen, spanning en onbegrip richting de overheid te zijn. Professionals geven aan dat de coronapandemie polarisatie duidelijk zichtbaar heeft gemaakt, en dan met name verticale polarisatie. De aandacht voor corona lijkt inmiddels verdwenen, maar jeugdprofessionals geven aan dat deze toename in verticale polarisatie structureel lijkt te zijn.

Jongeren in opstand

Een professional vertelde dat vorig jaar in zijn stad brand was gesticht in drie verschillende wijken. Eerder was dit gebeurd in Rotterdam, en dat had jongerengroepen geïnspireerd om hun onvrede ook zo te uiten. Het was coronatijd en de avondklok was ingevoerd. Jongeren kwamen in opstand en begonnen zich af te zetten tegen de overheid. De avondklok was volgens deze professional het kantelpunt. Zelfs groepen jongeren (en volwassenen) die ideologisch ver uit elkaar stonden, verenigden zich tegenover een gemeenschappelijke vijand: de overheid.

Verkiezingen

Een professional ziet beginnende polarisatie tussen jongeren en de overheid terug in het stemgedrag van jongeren. Jongeren hebben geen vertrouwen meer in de overheid en voelen geen verbinding met de overheid. Daarom gaan ze niet stemmen. Jongeren ervaren niet dat ze er iets voor terugkrijgen: ze voelen zich niet gehoord. Deze professional ziet de kloof tussen jongeren en de politiek steeds groter worden.

Volgens de professionals in dit onderzoek geven veel jongeren (en volwassenen) de overheid de schuld van de ellende die zij ervaren. In de coronaperiode was dit heel duidelijk. Veel jongeren hadden moeite met het coronabeleid en hielden de overheid daar direct verantwoordelijk voor. Maar de polarisatie is niet alleen door het coronabeleid veroorzaakt. Veel jongeren hebben een gebrek aan toekomstperspectief, en zeker de jongeren met wie jongerenwerkers te maken hebben. Er is veel frustratie en wanhoop, en jongeren denken somber over hun toekomst. In de gesprekken werden meerdere ontwikkelingen en crises genoemd die bijdragen aan de toenemende verticale polarisatie: toenemende armoede, het toeslagenschandaal, de klimaatcrisis, wachtlijsten voor hulpverlening, de woningcrisis, asielbeleid, de problemen in de jeugdzorg en inflatie. De overheid is bij al deze ontwikkelingen betrokken, en veel jongeren vinden dat de overheid schuldig is aan de problemen die zij ervaren.

Voor sommige jongeren komt daar bij dat zij vinden dat de overheid met twee maten meet. ‘Liegende’ politici worden niet gestraft, terwijl jongeren zelf hard worden aangepakt door lokale handhavers. Vluchtelingen uit Oekraïne krijgen een warmer welkom dan vluchtelingen uit het Midden-Oosten of Afrika. Met protesterende boeren wordt anders omgegaan dan met andere demonstranten. Ook ervaren sommige jongeren discriminatie in het handelen van de overheid. Daarbij worden voorbeelden genoemd van etnisch profileren door de politie en van discriminatie door de Belastingdienst.

Professionals ervaren zelf ook de gevolgen van het groeiende wantrouwen van jongeren richting de overheid. Jongerenwerkers, politieagenten en boa's merken een vorm van verharding richting gezag. Ook horen ze dat docenten, zorgmedewerkers en ambtenaren harder bejegend worden door jongeren. Voorheen hadden jongeren ontzag voor autoriteit, maar dat lijkt niet meer vanzelfsprekend te zijn.

Verharding tegen openbare orde en veiligheid

Professionals geven in de gesprekken aan dat jongeren veel weerstand hebben tegen professionals in het veiligheidsdomein. Ze horen bijvoorbeeld dat handhavers en politie de *** kunnen krijgen. Of er zijn groepen jongeren die duidelijk maken dat boa's en de politie weg moeten.

Jongerenwerkers en wantrouwen richting de overheid

Jongerenwerkers zijn over het algemeen erg begaan met de jongeren die zij treffen en begeleiden. Zij zien de problemen waar jongeren tegenaan lopen en snappen dat jongeren gefrustreerd zijn over de overheid. Tegelijkertijd voeren jongerenwerkers hun werk vaak uit in opdracht van de lokale overheid. Die overheid heeft verwachtingen van jongerenwerkers, maar dat hebben jongeren ook. Dat gaat soms niet goed samen en jongerenwerkers komen daarmee in een spagaat.

Wegwijzer voor jongeren

Een van de jongerenwerkers beschouwt zichzelf als een wegwijzer voor jongeren op weg naar volwassenheid. Maar hij vindt het steeds lastiger om jongeren perspectief te bieden. Er is op dit moment veel dat niet meer uit te leggen valt. De coronamaatregelen zijn daarvan een voorbeeld. Het jongerenwerk moest zoeken naar manieren om open te mogen blijven, en het was onduidelijk wat wel of niet mocht. De jongerenwerker had hier moeite mee: “Als professionals die voor de overheid werken het al niet meer begrijpen, hoe kunnen de jongeren zelf het dan begrijpen?”

Voor jongerenwerkers speelt mee dat zij vinden dat hun krachten niet altijd benut worden. Gemeenten verwachten vaak dat ze inspringen bij escalaties, zoals de avondklokrellen. Ook het handhaven van de coronaregels onder jongeren is vaak genoemd. Maar de kracht van het jongerenwerk zit volgens jongerenwerkers vooral in preventie en in de band met jongeren, die ze juist in ‘vredestijd’ opbouwen.

Coronavaccinaties

Tijdens de coronacrisis organiseerde BVjong een webinar met jongerenwerkers en de toenmalige minister van Volksgezondheid, Hugo de Jonge. Zij gingen met elkaar in gesprek over de rol van jongerenwerkers in gesprekken met jongeren over wel of niet vaccineren. Dit gesprek laat goed zien hoe onderlinge verwachtingen over de rol van jongerenwerkers niet overeenkwamen. Zo zag de minister een rol voor jongerenwerkers om jongeren te bewegen om zich te laten vaccineren. De jongerenwerkers zagen zich echter vooral als neutrale gesprekspartner die jongeren helpt om hun eigen afweging te maken, zonder daarbij een boodschap over te willen brengen.

Het webinar is [hier](#) terug te kijken.

Horizontale polarisatie

In de focusgroepen hebben jeugdprofessionals minder voorbeelden gegeven van horizontale polarisatie. Maar ze beschreven wel een aantal situaties waarin ze te maken kregen met, of getuige waren van, horizontale polarisatie.

Hechte gemeenschap

Een van de professionals sprak over een situatie van spanning tussen twee naast elkaar gelegen plaatsen. De ene plaats heeft een hechte gemeenschap met een sterke identiteit en tradities. Inwoners hebben het gevoel hun eigen gemeenschap te moeten beschermen en soms verdedigen. Mensen van buitenaf komen daar moeilijk aan een huis. Problematiek in de regio wordt toegeschreven aan 'nieuwkomers'. Die wonen in de naastgelegen plaats, waar de sociale woningbouw is gerealiseerd. Maar de faciliteiten waar iedereen gebruik van wil en mag maken, zoals winkelcentra en sociale voorzieningen, liggen in de plaats met de hechte gemeenschap. Dit leidt vaak tot botsingen in het weekend, waarbij het clasht tussen jongeren met en zonder migratie-achtergrond. Ook de oudere generatie heeft hierin een rol. Volwassenen voeden jongeren met hun denkbeelden over de 'nieuwkomers'.

Taalgebruik

Tussen twee plaatsen in een regio is een duidelijke rivaliteit merkbaar. Jongeren uit de ene plaats worden in de andere plaats 'uitschot' genoemd. Tegelijkertijd gebruiken zij zelf termen die de indruk geven dat ze zichzelf boven anderen voelen staan. Denk aan 'die allochtonen' of 'die zigeuners'. De gezinnen van de jongeren spelen daarin een belangrijke rol. Thuis wordt er gesproken over 'die Turken' of 'n*gers'. Soms is niet duidelijk of jongeren zich helemaal realiseren wat ze zeggen, en of ze het echt menen. Want als de groepen elkaar zien, doen ze vaak normaal tegen elkaar. Is dit dan polarisatie? Weten ze niet beter? Of is het vooral stoere taal?

Jeugdprofessionals ervaren horizontale polarisatie vooral tussen groepen jongeren uit verschillende (rivaliserende) dorpen of steden, of langs etnische lijnen. De verschillen tussen deze groepen ontstaan doordat jongeren elkaar niet opzoeken of zelfs ontwijken, en doordat ouders vaak een mening over 'de andere groep' hebben. Ouders kunnen een sterke invloed hebben op de meningsvorming van jongeren.

Een ander geluid kwam van een professional die ziet dat in hun regio de onderlinge acceptatie van jongeren juist is toegenomen in de laatste jaren. Jongeren staan meer open voor anderen en vinden het normaler dat mensen verschillen.

Voor jongeren is het lid zijn van een groep ook een onderdeel van hun identiteit. Soms worden ze door de groep geacht zich te gedragen als onderdeel van de groep.

Identificeren met de eigen groep

Een professional ziet dat het voor jongeren steeds belangrijker is om zich te associëren met hun eigen groep. Ze worden bijvoorbeeld 'nep-Marokkaan' genoemd als zij niet dezelfde standpunten innemen als de andere jongeren in de groep.

Verder geven professionals aan dat ook 'de overheid' bijdraagt aan horizontale polarisatie. Hierbij geven ze voorbeelden van politici die expliciete uitspraken doen over bepaalde groepen in de samenleving.

Polariserende politici

Een professional noemt Geert Wilders, die polariserende uitspraken doet in een politieke context. Voor deze professional is dat een voorbeeld van politici die de samenleving in twee kampen verdelen. Sommige mensen nemen dat beeld over, en dat draagt bij aan horizontale polarisatie.

Verskillende standpunten binnen de organisatie

Uit de gesprekken komt naar voren dat professionals ook binnen hun eigen organisatie polarisatie ervaren. Bijvoorbeeld in de coronaperiode: sommige professionals waren vóór het coronabeleid, anderen waren ertegen. Wat betekende dat voor de rol die professionals hebben richting jongeren? Op verschillende plekken heeft dat bij professionals tot discussies geleid, niet altijd met een duidelijk antwoord. Ook andere maatschappelijke onderwerpen leiden weleens tot interne discussie. Maar niet eerder was die discussie zo merkbaar voor verschillende professionals.

Online leefwereld

Online is een belangrijke leefwereld voor jongeren, en professionals zien daarin veel positieve aspecten. Jongeren kunnen elkaar ontmoeten, zichzelf ontwikkelen, lol hebben en elkaar steunen. Met name jongerenwerkers denken veel na over hoe ze jongeren kunnen bereiken via de diverse online kanalen. Maar ook handhavers en politie gebruiken online mogelijkheden. Als het specifiek over polarisatie gaat, spelen sociale media ook een rol.

Online als vindplaats van polarisatie → Online zien professionals uitspraken, foto's, veel gedeelde nieuwsberichten en het online netwerk van jongeren. Zo zien professionals waar jongeren zich online bevinden, en wie of wat daar invloed op heeft. Daarom is het ook voor professionals handig om online aanwezig te zijn. Het is een plek waar ze sentimenten kunnen signaleren, op individueel en maatschappelijk niveau.

Online als katalysator van polarisatie → Door de gebruikte algoritmen wordt iedere gebruiker van sociale media snel bevestigd in zijn eigen gelijk. Ook merken jongeren dat online 'schreeuwen' loont. Hoe extremer de uitspraak, hoe prominenter deze wordt getoond en hoe meer het los maakt. Ook is het online gemakkelijk en veilig om anoniem (extreme) uitspraken te doen.

Professionals geven aan het moeilijk te vinden om een vaste werkwijze te creëren voor hun online werk. Ze weten niet altijd wat de mogelijkheden en risico's zijn, en hoe ze zich kunnen en willen profileren. Ook weten ze niet wat ze juridisch wel en niet mogen. Daarbij komt dat het werken in het online domein niet altijd een expliciete opdracht is van de gemeente. Daardoor hebben jeugdprofessionals er soms geen afgebakende tijd of middelen voor en blijft het (soms) bij experimenteren.

Online werken

Sociale media kunnen het bereik van jongerenwerk vergroten. Online contact met jongeren is goed mogelijk door jongeren te volgen en door regelmatig verhalen en reels te posten. Zo zijn flyers overbodig en kunnen bepaalde thema's onder de aandacht van jongeren worden gebracht. Bijvoorbeeld via een poll over Zwarte Piet. Zo wordt eigen content gecreëerd, die ook gebruikt kan worden in gesprekken met de gemeente. Inzet van sociale media vraagt echter tijd, en veel jongerenwerkers hebben die ruimte niet. Online werken wordt niet op die manier ingekocht, en daardoor ontbreekt soms structurele ruimte om online te werken.

Identiteitsontwikkeling en polarisatie

Tot ongeveer 23 jaar oud vormen jongeren hun identiteit. Dit betekent dat ze eigen opvattingen, normen en waarden ontwikkelen. Dit doen jongeren niet alleen, maar altijd in interactie met hun sociale omgeving, zoals familie, vrienden, school, werk en media (Wienke en Ramadan, 2011; Van Yperen, 2009). Deze identiteitsontwikkeling is een zoektocht van jongeren naar antwoorden op vragen als: Wie ben ik? Wat wil ik met mijn leven? Waar hoor ik bij?

Die laatste vraag geeft aan dat er een behoefte is aan het behoren bij een groep. Jongeren streven naar een gevoel van *belonging*: de fundamentele menselijke behoefte om ergens bij te horen (Baumeister & Leary, 1995). Jongeren hechten daarnaast in deze levensfase meer waarde aan de mening van hun leeftijdsgenoten, en zijn als gevolg hiervan gevoeliger voor groepsdruk. De waarde van de groep waar ze bij horen is over het algemeen sterker dan voor volwassenen.

Het vormen van de identiteit gaat ook gepaard met het vormen van idealen. Dat is een belangrijk onderdeel van identiteitsontwikkeling. Het leidt tot het vinden van je plek in de maatschappij en tot kritisch burgerschap. Dit is over het algemeen niet zorgwekkend en hoort bij de levensfase. Professionals hebben wel de taak om te zorgen dat dit een 'maatschappelijk constructieve richting op ontwikkelt' (De Winter, 2007).

Het associëren met een groep, ertoe behoren of zelfs je ermee vereenzelvigen is vaak positief en prettig voor jongeren. Maar het kan ook nadelige gevolgen hebben. Als er in een groep eenmaal negatieve gevoelens zijn over anderen, kunnen de groepsleden elkaar daarin bevestigen binnen hun eigen 'bubbel'. De gevoelens worden niet ontkracht als er geen andere perspectieven ingebracht worden. Jongeren zijn gevoelig voor polarisatie omdat zij erg gericht zijn op hun sociale omgeving en veel waarde hechten aan de mening van vrienden (Van Wonderen & Van den Berg, 2019).

4. Rol van jeugdprofessionals bij polarisatie

Opdracht en agenda

In een groot deel van de gesprekken bleek dat de preventie en aanpak van polarisatie geen expliciet onderdeel zijn van de opdracht van jeugdprofessionals. Slechts één jongerenwerker geeft aan dat de gemeente dit expliciet als onderdeel van de opdracht heeft geformuleerd. Verschillende professionals geven aan dat zij wel bijdragen aan de preventie en aanpak van polarisatie, maar dit vooral vanuit hun generalistische rol doen.

Polarisatie staat meestal niet expliciet op de agenda van bijvoorbeeld team- of partneroverleggen. De inzet rond polarisatie blijkt vaak incidentgedreven. Zo geven professionals aan dat incidenten of (dreigende) uitingsvormen van polarisatie vaak wel worden besproken. Voorbeelden zijn spanningen rond de intocht van Sinterklaas en de avondklokrellen in coronatijd. Maar het gesprek erover blijft dan vaak beperkt tot het incident zelf, en gaat niet over de bredere polarisatie in de samenleving.

Omgaan met polarisatie onder jongeren

Jongerenwerkers

Het zit in de aard van jongerenwerkers om jongeren te willen helpen. Jongerenwerkers bieden een luisterend oor, signaleren, verbinden, laten andere perspectieven zien, sparren met jongeren, sluiten aan bij de actualiteit en voorkomen escalatie. Dit kan over allerlei maatschappelijke thema's gaan, zoals radicalisering, criminaliteit, drugsgebruik, loverboys of pesten. Ook bij signalen van polarisatie zijn dit de manieren waarop jongerenwerkers handelen (ongeacht of ze het zelf polarisatie zouden noemen). Jongerenwerkers geven meerdere keren aan dat ze vaak handelen vanuit intuïtie en ervaring. Ze hebben niet specifiek geleerd of geoefend hoe ze met situaties van polarisatie kunnen omgaan.

Jongerenwerkers geven aan dat ze met hun manier van werken vooral kunnen bijdragen aan het voorkomen van polarisatie. Bijvoorbeeld door jongeren een luisterend oor te bieden bij frustratie, te praten over waar gevoelens vandaan komen en het perspectief van de ander te verkennen. Maar ook door in gesprek te gaan over bijvoorbeeld complottheorieën, en door het gesprek tussen jongeren en beleidsmakers te faciliteren. Hiermee proberen ze om jongeren met elkaar te verbinden en om jongeren de standpunten van anderen te laten begrijpen. Zo werken ze niet alleen aan preventie van polarisatie, maar ook aan het terugdringen van polarisatie. Al gebeurt dit vooral vanuit intuïtie en ervaring, en niet vanuit een aangeleerde werkwijze of een expliciete opdracht.

Luisteren, verbinden en begrenzen

Een van de jongerenwerkers formuleert zijn rol zo: "In gesprekken met jongeren heb ik vooral aandacht voor het verbinden, een luisterend oor, en begrenzen wanneer uitspraken te ver gaan."

Jongerenwerkers zijn fysiek aanwezig in de buurt, in wijkcentra, op scholen en op andere plekken. Ze leggen zo contact met veel jongeren. Ze bouwen een vertrouwensband op en krijgen vaak respect van jongeren. Ook treden ze vaak op als belangenbehartiger van jongeren. Voor jongeren die dat nodig hebben, leggen ze de verbinding met hulp- en zorgverlening. Ze dragen dus op verschillende manieren bij aan het voorkomen van polarisatie, problemen in de ontwikkeling en negatief gedrag.

Andere jeugdprofessionals

Professionals die in het veiligheidsdomein werken, zoals (jeugd)boa's en wijkagenten, hebben een meer 'gezagsdragende' rol en handelen minder preventief. Maar in de gesprekken geven zij aan dat ook zij een preventieve rol voor zichzelf zien. Zo vertelt een van de jeugdboa's dat hij het belangrijk vindt om aanspreekbaar te zijn voor de jongeren in de wijk. Aanvullend op deze preventieve rol zien de (jeugd)boa's en wijkagenten logischerwijs ook een rol voor zichzelf bij escalatie. Wel worden ze door jongeren vaak geassocieerd met repressie, en daardoor minder gewaardeerd.

Hun handhavende werk draagt volgens de professionals niet primair bij aan het terugdringen van polarisatie. Ze moeten namelijk optreden en ingrijpen als zaken escaleren. Denk bijvoorbeeld aan rellen of protesten. Daarbij is het voor deze professionals niet altijd makkelijk dat ze als vertegenwoordiger of onderdeel van de overheid worden gezien.

Zoektocht naar rol en positie jongerenwerk

Jongerenwerkers ervaren dat hun rol niet altijd helemaal helder is voor opdrachtgevers of samenwerkingspartners. De toegevoegde waarde die jongerenwerkers kunnen hebben, wordt niet altijd herkend en erkend. Daardoor blijft de juiste invulling van hun rol een zoektocht. Er bestaat namelijk geen eenduidig beeld van wat jongerenwerkers kunnen betekenen rondom de preventie en aanpak van polarisatie.

Jongerenwerkers ervaren bij jongeren steeds meer onbegrip over overheidsbeleid (onder andere het coronabeleid) en frustratie rond maatschappelijke thema's als armoede en klimaat. Jongeren begrijpen niet altijd de keuzes die gemeenten en de landelijke overheid maken. Jongerenwerkers geven aan dat dit op verschillende manieren leidt tot onzekerheid over hun positie en rol.

Ten eerste liggen de vraagstukken en eventuele oplossingen niet altijd binnen de invloedssfeer van de jongerenwerker. Die biedt een luisterend oor en voert het gesprek met jongeren. Maar sommige jongerenwerkers ervaren dat het bij zulke grote maatschappelijke knelpunten soms lastig is om een positief toekomstperspectief te schetsen. Ook doorverwijzen naar de hulpverlening is vaak niet toereikend, onder andere door de lange wachtlijsten. Vooral toenemende armoede is een grote zorg van jongerenwerkers.

Ten tweede ervaren meerdere jongerenwerkers een lastige positie tussen jongeren en beleidsmakers. Jongeren hebben soms weinig vertrouwen in het (lokale) overheidsbeleid of spreken hierover hun frustratie uit. Maar jongerenwerkers hebben ook een opdrachtgever-opdrachtnemerrelatie met de gemeente. Sommige jongerenwerkers hebben hierdoor het gevoel dat ze 'ertussenin' zitten.

Ten derde zien jongerenwerkers vooral een rol voor zichzelf in het preventieve werkveld. Maar juist bij incidenten waar maatschappelijke spanningen een rol spelen, zoals de Zwarte Piet-protesten of avondklokrellen, wordt er een beroep op jongerenwerkers gedaan om vanuit een handhavende rol op te treden. Als jongerenwerkers dit doen, lopen ze het risico dat hun vertrouwensband met jongeren beschadigd raakt. Daardoor kunnen ze hun preventieve werk niet meer goed doen. De verwachtingen van opdrachtgevers over het jongerenwerk sluiten niet aan bij het werk waarvan jongerenwerkers zelf de grootste meerwaarde zien.

Kennis vergaren

Jongerenwerkers hebben in de gesprekken verteld waar zij hun kennis en vaardigheden vandaan halen om te werken aan de preventie van polarisatie. Het blijkt dat dit grotendeels afhankelijk is van de individuele professionaliteit van de jongerenwerker. In dit onderzoek kwam slechts één organisatie naar voren die intern een verkenning uitvoert naar de kennisbehoefte van de medewerkers op dit onderwerp.

Sommige jongerenwerkers gaan op eigen initiatief op zoek naar nieuwe kennis of trainingen over polarisatie. Ook zoeken zij zelf naar informatie over de thema's die onder jongeren spelen, zoals specifieke complottheorieën, om goed aan te kunnen sluiten bij de leefwereld van jongeren.

5. Behoeften

Inhoudelijke kennis over polarisatie en complottheorieën

Jongerenwerkers ervaren dat er niet altijd concrete kennis beschikbaar is over hoe ze kunnen omgaan met polarisatie. Vaak vallen jongerenwerkers terug op wat (ze denken dat) werkt op basis van ervaring en intuïtie. Het gebrek aan tools en kennis over het omgaan met polarisatie wordt meerdere keren expliciet uitgesproken. Jongerenwerkers hebben met name behoefte aan gespreksvaardigheden voor gesprekken met jongeren die polariserende of extreme uitspraken doen. Dit gaat ook over het voeren van gesprekken over complottheorieën. Hoe kunnen jongerenwerkers goed deze gesprekken voeren als ze geen inhoudelijke kennis hebben van de specifieke ideologieën of complottheorieën?

Zonder die inhoudelijke kennis is het voor jongerenwerkers lastig om complottheorieën te ontcrachten, of om vragen van jongeren hierover te beantwoorden. Sommige professionals willen inhoudelijk meer weten over deze theorieën. Andere professionals hebben het gevoel dat dit in de huidige tijd onhaalbaar is. Zoals een van de professionals zei: “Je kunt niet van ieder onderwerp op de wereld alles weten.”

Bij theorieën of ideeën die ver van de dagelijkse praktijk van professionals afstaan, neemt de handelingsverlegenheid toe. Professionals willen weten hoe ze in deze situaties kunnen handelen. Inhoudelijke kennis om iedere theorie te ontcrachten, lijkt onhaalbaar. Handvatten om met jongeren in gesprek te gaan, zijn wel realistisch en nodig.

Complottheorieën weerleggen

Verschillende professionals geven aan dat gesprekken met jongeren over complottheorieën soms lastig zijn, omdat ze niet van ieder onderwerp alles kunnen weten. Een van de deelnemers deelt hierover: “Wat ik moeilijk vind, zijn de complottheorieën. Die schieten als paddenstoelen uit de grond. En dan moet je maar kunnen weerleggen dat het niet zo is.”

Lokale of regionale uitwisseling en kennisdeling

Veel jeugdprofessionals vinden het belangrijk om lokaal of regionaal samen te werken rondom het thema polarisatie. Tegelijkertijd is polarisatie vaak geen expliciet onderdeel van de agenda en vindt er relatief weinig uitwisseling van kennis en ervaring plaats. Professionals zien de meerwaarde van lokale of regionale uitwisseling. Juist omdat de regionale context bij polarisatie vaak een grote rol speelt.

Couleur locale

Verschillende deelnemers geven aan dat het waardevol is om lokaal en regionaal kennis uit te wisselen, omdat dan de onderwerpen besproken kunnen worden die daar aan de orde zijn. Een van de professionals geeft aan dat beleid in kleinere steden of dorpen soms wordt gebaseerd op beleid uit de grote steden. Maar dat is misschien niet altijd de oplossing voor de lokale problemen. Professionals pleiten daarom voor meer aandacht voor de couleur locale.

Online werkzaamheden

Veel jongerenwerkers willen hun online werkzaamheden uitbreiden. Zo houden ze beter de aansluiting met jongeren, omdat een groot deel van het leven van jongeren zich online afspeelt. Ook zijn sociale media een belangrijke vindplaats én katalysator van polarisatie.

Om online activiteiten uit te breiden, zijn verschillende randvoorwaarden nodig. Jongerenwerkers noemen enerzijds dat online werkzaamheden moeten worden opgenomen in de opdracht van het jongerenwerk. Hierbij gaat het ook om extra uren en middelen om dit goed te kunnen uitvoeren. Anderzijds willen jongerenwerkers hun online vaardigheden ontwikkelen. Ze hebben behoefte aan kennis over wat er speelt en mogelijk is. En aan handvatten voor hun eigen online handelen, zoals hoe ze zichzelf professioneel kunnen profileren op sociale media.

Online activiteiten

In een van de gesprekken wordt digitaal monitoren als onderdeel van het werk genoemd. Bijhouden wat jongeren online doen, zou een van de vaste werkzaamheden van het jongerenwerk moeten zijn. Maar in de praktijk komt daar weinig van terecht. De gemeente zou in haar opdracht aan het jongerenwerk een aantal uur voor monitoring kunnen opnemen. Maar daarvoor moeten dan wel de tools en tijd beschikbaar worden gesteld.

Afbakening van rollen

Jongerenwerkers spreken duidelijk de wens uit dat hun functie goed wordt omschreven, bij voorkeur in een landelijk kader. Het gebrek aan herkenning en erkenning van het jongerenwerk zit professionals vaak in de weg. Ook bemoeilijkt het de samenwerking, omdat rollen niet duidelijk zijn. Er zijn verwachtingen van het jongerenwerk die volgens jongerenwerkers niet passen bij hun functie, zoals een handhavende rol als er sprake is van spanning. Een duidelijke afbakening van rollen helpt ook voor een duidelijke opdrachtformulering door de gemeente. Hierin kan duidelijker de rol beschreven worden die zij te vervullen hebben bij de preventie en aanpak van polarisatie.

Duidelijke opdracht

Voor jongerenwerkers is de preventie en aanpak van polarisatie vaak geen expliciet onderdeel van de opdracht die zij van gemeenten krijgen. Regelmatig worden ze wel gevraagd om bij incidenten en gebeurtenissen die voortkomen uit polarisatie een rol te spelen. Maar jongerenwerkers zien voor zichzelf vooral een toegevoegde waarde in de preventie. In de gemeenten waar preventie van polarisatie wel onderdeel van de opdracht is, presenteren professionals hun werkzaamheden tijdens een voorlichting aan beleidsmedewerkers. Daarin wordt helder omschreven en afgebakend waar de kracht van het jongerenwerk zit. Zo wordt de rol van het jongerenwerk duidelijk gemaakt aan de gemeente en alle netwerkpartners.

Locatie

Jongerenwerkers treffen jongeren op verschillende plekken, en gaan daar met hen in gesprek. Een eigen fysieke locatie helpt jongerenwerkers om hun werk te doen, zoals een wijk- of jongerencentrum, of een ruimte binnen de school. Dan kunnen ze jongeren ergens mee naartoe nemen, is er een plek om elkaar te ontmoeten en kunnen ze jongeren ontspanning bieden. Ook dat draagt volgens hen bij aan de preventie van polarisatie.

Jeugdcentra

“Wat ik nu nodig heb, is een locatie. Het zit ‘m niet in fte’s, in extra mensen. Er moeten jeugdcentra komen, zodat er een plek is waar de jongeren naartoe kunnen. Er wordt nu wel ambulantly gewerkt, maar een plek om naartoe te kunnen komen is veel belangrijker.”

Tools om het interne gesprek over gepolariseerde onderwerpen te voeren

Binnen een organisatie kunnen collega’s verschillende opvattingen hebben over maatschappelijke thema’s. Concrete voorbeelden zijn de vaccinatiemaatregelen en verschillende complottheorieën. Maar ook thema’s als diversiteit, klimaat en Zwarte Piet. Professionals geven aan dat het belangrijk is om hierover onderling het gesprek te voeren. Het werk van jeugdprofessionals heeft een pedagogisch karakter, en dat maakt het belangrijk om je als professional bewust te zijn van de eventuele uitwerking van jouw opvattingen in het contact met jongeren. Professionals hebben behoefte aan concrete tools om intern het gesprek te voeren met collega’s over thema’s die kunnen leiden tot spanning.

Gesprek binnen het team

“Soms zitten de teams met elkaar samen en dan weten zij onderling niet hoe de ander ergens over denkt. Dan is het gesprek moeilijk te voeren. Want dan ontstaat zo’n gesprek ineens midden in een activiteit waar jongeren bij zijn en een onderwerp ter sprake komt. En dan moet je opeens een standpunt innemen. Je collega neemt misschien een ander standpunt in en dan sta je lijnrecht tegenover je collega.”

6. Onderzoeksachtergrond

Aanleiding verkenning

Bij het omgaan met maatschappelijke spanningen en het tegengaan van polarisatie spelen lokale overheden en professionals belangrijke rollen (Brandma, 2019; KIS, 2019). Denk aan gemeenten die verantwoordelijk zijn voor de openbare orde en handhaving. Of jongerenwerkers die nauw in verbinding staan met jongeren die mogelijk in tegenstellingen denken.

Platform JEP – onderdeel van de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid – en het Nederlands Jeugdinstituut (Nji) hebben met name in en rond de coronaperiode verschillende vragen en zorgen ontvangen vanuit hun netwerken van gemeenten en jeugdprofessionals. Uit die gesprekken bleek dat professionals regelmatig worstelen met hun rol en positie rondom polarisatie. Bijvoorbeeld bij discussies en polarisatie rondom vaccinatiekeuze en coronabeleid. Professionals voelen zich onvoldoende toegerust om hier op een goede depolariserende wijze mee om te gaan. Onderzoek van het Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS, 2020) toont aan dat professionals in niet-stedelijke gebieden behoefte hebben aan kennis en kunde over polarisatie. Dit blijkt ook uit de Handreiking Polarisation (KIS, 2019). Daarom hebben Platform JEP en het Nji dit onderzoek uitgevoerd. Het doel hiervan is om meer zicht te krijgen op de behoeften, zorgen, kansen en dilemma's van uitvoerende jeugdprofessionals op het gebied van preventie en aanpak van polarisatie.

Methode

Focusgroepen

Dit onderzoek moest een brede inventarisatie van ervaringen, meningen en standpunten van jeugdprofessionals opleveren. Bij een brede inventarisatie is het belangrijk dat niet teveel vragen en antwoordmogelijkheden vooraf vastgelegd zijn. Daarom hebben we gekozen voor kwalitatief onderzoek door middel van focusgroepen. Daarmee is het mogelijk om veel verschillende perspectieven van jeugdprofessionals op te halen, met daarbij de achterliggende motivaties. De interactie tussen professionals aan tafel zorgt voor meer verdieping.

Doelgroep

De doelgroep bestond uit jeugdprofessionals die in de openbare ruimte met en voor jongeren in groepsverband werken. Of tenminste met groepen jongeren te maken hebben. Het gaat bijvoorbeeld om jongerenwerkers, buurtwerkers, netwerkregisseurs, wijkagenten en jeugdboa's.

Professionals die binnen een instelling (intramuraal) werken, een-op-een hulp of zorg verlenen of ambulante begeleiding bieden, behoorden niet tot de doelgroep. Dit geldt ook voor onderwijspersoneel en voor vrijwilligers.

Gesprekken

Bij polarisatie spelen lokale contexten een rol. Zo bestaan er verschillen tussen grootstedelijke gebieden, kleinere steden en landelijk gebied in hoe polarisatie tot uiting komt en aangepakt wordt. Daarom is gekozen voor landelijke spreiding om zo een diverse groep professionals te spreken. Er zijn gesprekken gevoerd met professionals uit grote steden in de Randstad (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht) en met professionals uit de regio's rondom Roermond, Alkmaar, Assen en Gorinchem. De meeste focusgroepen vonden plaats tussen 14 en 24 november 2022. Een laatste gesprek is gevoerd op 3 februari 2023.

Aan de gesprekken hebben de volgende aantallen professionals deelgenomen:

- regio Roermond: 4 deelnemers
- regio Assen: 8 deelnemers
- regio Gorinchem: 3 deelnemers
- regio Alkmaar: 5 deelnemers
- Randstad gesprek 1: 3 deelnemers
- Randstad gesprek 2: 1 deelnemer

De deelnemers vertegenwoordigden diverse functies: jongerenwerkers (17), jongerencoach (1), straatcoach (1), jeugdboa's (2), buurtwerker (1), politieagent (1) en toezichhouder (1).

Gespreksleidraad

Voor de focusgroepen was een gespreksleidraad opgesteld met de volgende vragen:

- Introductie: Beschrijf een situatie waarin jij polarisatie hebt meegemaakt. Wat was er aan de hand?
- Kernthema 1: Landschap in kaart
 - a. Wat zijn volgens jullie kenmerken van polarisatie?
 - b. Hoe merken jullie op dat er polarisatie is? En wat doen jullie dan?
 - c. Wat werkt en wat niet?
- Kernthema 2: Rol van de professional
 - a. Wat vind je dat je vanuit jouw rol als professional kan en moet doen voor de preventie van polarisatie en voor depolarisatie?
 - b. Wat zouden jullie willen doen? Waarom lukt dit wel of niet?
- Kernthema 3: Kennis en kunde
 - a. Hoe weet je wat je moet doen bij de preventie en aanpak van polarisatie?
 - b. Welke kennis of vaardigheden zou je graag hebben om met deze situaties om te gaan?

Denktank

Het is belangrijk dat dit onderzoek aansluit bij bestaande kennisontwikkeling, en dat relevante landelijke partners betrokken zijn. Daarom hebben we een Denktank gevormd. In deze Denktank zaten afgevaardigden van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), BVjong, Sociaal Werk Nederland (SWN), het Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) en de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS). Met hen zijn vooraf de doelstellingen en de gespreksleidraad besproken. Na twee focusgroepen zijn de eerste resultaten besproken met de Denktank, en hebben we gekeken op welke onderwerpen we dieper konden ingegaan. Tot slot is het conceptrapport met de Denktank besproken.

7. Referenties

- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological bulletin*, 117, 497-529.
- Brandsma, B. (2016). Polarisatie. Inzicht in de dynamiek van wij-zij denken. Inside Polarisation.
- Van Wonderen, R. (2019). *Handreiking van polarisatie naar verbinding in buurten*. Utrecht: KIS.
- Van Wonderen, R., & Van den Berg, G. (2019) *Jongeren en Polarisatie*. Den Haag: Platform JEP
- Van Wonderen, R., & Reches (2020). *Polarisatie onder jongeren in niet-stedelijke gebieden*. Utrecht: KIS.
- Wienke, D. en O. Ramadan (2011). Polarisatie en radicalisering bij jongeren. Vragen en antwoorden ten behoeve van professionals, werkzaam in eerstelijnsorganisaties en in het onderwijs; werkblad 'Ontstaan'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Winter, M. de. (2007). Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang; de noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief. In P. van Lieshout, M. van der Meij & J. De Pree (red.), *Bouwstenen voor een betrokken jeugdbeleid* (pp. 225-270). Den Haag/Amsterdam: WRR/ Amsterdam University Press.
- Yperen, T.A. van (2009). Betere ketens. In: Graas e.a. (Red.). *De Wet Jeugdzorg in de dagelijkse praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Deze brochure is een uitgave van:

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Expertise-unit Sociale Stabiliteit & Nederlands Jeugdinstituut
Postbus 90801 | 2509 LV Den Haag

© Ministerie van SZW | mei 2023